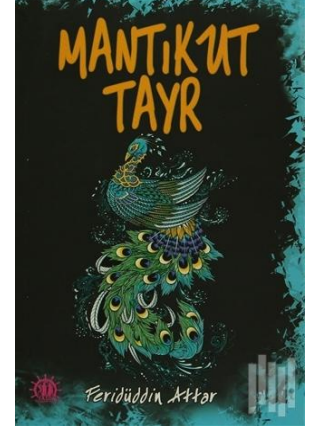

Simurg'a Yolculuk

Mantıku't-Tayr, Feridüddin Attar (Volkan Altınkaynak), Yason Yayınları, Ankara
2016, ISBN 9786059317344

Tuğba Nur Ökten¹

Asıl adı Ebu Hamid Ferîdüddin Muhammed bin Ebu Bekr İbrahim Nişaburî² olan yazarın, doğum tarihine ilişkin kesin bir bilgi olmamakla beraber 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nişâbur'da dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Attar, hem baba mesleği olan aktar dükkânını devam ettirmesi hem de eczacılık ve tıp ile meşgul olması nedeniyle "Attar" lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Yazarın, gençliğinde bir taraftan aktarlıkla uğraştığı diğer taraftan da ilim tahsil ederek tasavvufi bilgiler edindiği ve çeşitli tekkelerin

hizmetinde bulunduğu bilinmektedir. Kendisi, peygamberler ve veliler hakkında birçok kitap okuduğunu, bunun yanında otuz dokuz yıl tasavvufu ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiğini söylemiştir. Kaynakların verdiği bilgilerin yanında şiirlerinden de anlaşıldığı üzere Attar, küçük yaştan itibaren özellikle kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatlerde bulunmuştur. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a yaptığı bu seyahatlerden sonra Nişâbur'a dönmüş ve orada inzivaya çekilmiştir. Uzun yıllar devam eden bu inzivâ hayatı sonunda oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nişâbur'da şehit edilmiştir.³ Attar'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırkasını giyip giymediği kesin olarak bilinmemektedir. *Esrâr-nâme* isimli eserinin ön sözünde aşırı derecede övdüğü Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'a (ö. 440/1049) mânen intisap ettiğini, sahip olduğu her devleti onun ruhaniyetinden aldığını, kendisini terbiye eden kişinin bu zat olduğunu söylerken aslında "Üveysî" olduğuna işaret etmiştir. Attar, tasavvuf erbabının sırlarını öğrenip makam ve hallerini incelemekle yetinmemiş, tasavvufu benimseyip içine

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümü Mezunu okten700@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Kemal Ataman yönetiminde "Küresel Düşünme Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

² https://tr.wikipedia.org/wiki/Fer%C3%AEd%C3%BCddin_Att%C3%A2r, Erişim tarihi: 27.11.2021

³ M. Nazif Şahinoğlu, "Feridüddin Attar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, C.4, s. 95-98.

girerek az da olsa seyrüsülûk ile meşgul olmuştur. Böylelikle o, kendisinden sonra yaşayan pek çok İranlı mutasavvıf-şair ve edibe önderlik etmiştir. Bunlar arasında Mevlânâ, Mahmûd-ı Şebüsterî, Sa' dî, Hâfız ve Molla Câmî sayılabilmektedir.⁴

Mantıku't-Tayr Kuş Dili

Bazı nüshalarında adı *Maqālât-ı Tuyûr*, *Maqâmât-ı Tuyûr*, *Tuyûrnâme* şeklinde kayıtlı olan ve nüshalar arasındaki farklılıklar dikkate alındığında 5000 beyti biraz aşan bu eser otuz bir bölüm (makale) halinde kaleme alınmıştır. Hamd, tevhid, münâcât, na't ve dört halife ile ashabın övgüsüne ayrılan bir girişin ardından eser, Hüdhüd kuşuna merhaba ile başlar ve 583 yılı Receb ayının 20. günü (25 Eylül 1187) tamamlandığı kaydedilen bir hâtîme ile sona ermiştir. Eserin adında yer alan mantık kelimesinin "Söylemek, konuşmak, lisân-ı hâl ile anlatmak." gibi anlamları bulunmaktadır. "Kuş" demek olan tayr ise sâlikleri temsil etmektedir. Allah'ın zuhur ve taayyününü temsil eden "Sîmurg" hem kesreti hem vahdeti göstermektedir. Nitekim Farsça olan sî-murg kelimesi, "Otuz kuş" anlamına geldiği için kelimelerin birleşik hali ile vahdet-i vücud inancı kastedilmektedir. Esasen kelime, Arap edebiyatındaki Anka gibi ismi olup cismi olmayan efsanevî bir kuşun adıdır.⁵

Mantıku't-Tayr'ın önemli bir yanı da yazarın Hulefâ-yi Râşidîn'i methedip onlar arasında fark gözetmediğini söylemesi ve halife seçiminde Hz. Ali'nin yanında yer almayan sahâbenin haklı olduğunu belirterek bu gibi işlerle uğraşmanın gereksiz olduğunu açıklamasıdır. Attar, bu konuda taassup gösterenleri kınayarak Sünnî-Şîî mücadelesinin tamamıyla taassuptan doğan abes bir şey olduğunu ifade etmiştir.⁶ Yazar, hem anlatılanlarla öğütler veren hem de mezhep ayrılığının hoş olmadığından bahseden bu eseriyle, oldukça beğeni toplamıştır. Mevlâna Celaleddin-i Rumi de aynı vezinde yazdığı *Mesnevi* eserinde bu kitaptaki bazı hikayeleri işlemiştir.

Hamd, Tevhid, Münâcât ve Na't

Yazar, eserin giriş bölümünde öncelikle Allah'a (cc.) hamd ve övgüler ile insanın acizliğinden bahseder. "Temiz topraktan insanı bina eyleyip, nefesiyle hayat nimeti bahşedendir. İnsana verdiği aklı çalıştıran O'dur. Sema O'nunla vardır ve koyduğu nizamla

⁴ M. Nazif Şahinoğlu, "Feridüddin Attar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, C.4, s. 95-98.

⁵ H. Ahmet Sevgi, "Feridüddin Attar'ın Tasavvufi Mesnevisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, C.28, s. 29-30.

⁶ Sevgi, *a.g.e.*, s.29-30.

döner. Yer, emriyle yerinde sabit durur.”⁷ Attar, her bölümden sonra anlatılan hikayeler ile konuya duygusal bir boyut kazandırır ve sonrasında “Ya Rabbi ben ne yaptım ne eyledimse kendime ettim, kendime yaptım. Sana olan hürmetimde yaptığım hatalarımı hasenata çevir. Kusurlarımı ne olur görmezden gel. (Amin)”⁸ şeklindeki dua ile yakarışlarda bulunur. Müellif, eserin/bölümün devamında ise Hz. Peygamber’in (s.a.s) insanlığa nimet olarak gönderildiğini, karanlık yolları aydınlattığını, asırlar geçse bile onun, hayatıyla insanlığa en büyük örnek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca alemin mahbûb sıfatına tek layık olanın Hz. Muhammed Mustafa olduğundan da bahseder. Hatta İmran oğlu Musa’nın “Ya Rabbi beni de O’nun ümmetinden eyle.”⁹ diye dualarda bulunduğunu vurgulayarak bizlerin bu kutlu makama layık olmak için nefisten arınıp daim şükür halinde olmamız gerektiğine değinmektedir. Böylelikle Attar, insanın varoluş sebebini okuyucuya hatırlatıp en sevgiliden bahsettikten sonra yaşayışları ile hayatımıza yön veren nice güzel sahabilerin ilki olan Hz. Ebubekir’i (r.a) İslam’ın ilk ulusu, Resulullah’ın (s.a.s) ilk dostu ve mağarada “ikinin ikincisi” şeklinde-zikrederek bu zorlu tebliğ görevindeki değerini ifade etmektedir. Allah’ın (cc.)

“Eğer siz ona yardım etmezseniz, iyi bilin ki Allah ona yardım etmişti. Hani gerçeği yalanlayan nankörler onu çıkardıklarında iki kişiden ikincisiydi. İkisi mağaradayken, o, arkadaşına: ‘Üzülme, kuşkusuz Allah bizimle beraberdir.’ demişti. Bunun üzerine Allah, üzerlerine dinginlik ve güven indirmişti. Onu, sizin görmediğiniz güçlerle desteklemişti. Ve küfredenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yüce olandır. Allah, mutlak üstün olan’dır, en iyi hüküm veren’dır.”¹⁰

ayetinde buyurduğu üzere bu davada Hz. Ebubekir’in Rasulullah’ın en yakınları arasında olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, İslam uğruna canını ortaya koyanlar arasında olan Hz. Ömer (r.a) için ise “Adalette Hakk’ın gölgesi, bâtılı Hakk’tan ayıran (Ömerül-Faruk) İslam’ın çerağı.” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Zira Hz. Peygamber Efendimiz’in sırat köprüsü’nden ilk geçecek olan, cennetü’l-âlânın kapısının halkasını ilk tutacak olanın da Hz. Ömer olduğunu vurguladığını eserinde çeşitli yerlerde görebiliriz. Attar, bölümün devamında Müslüman ümmetin sayısının bir hayli çoğaldığı dönemlerde fedakarlık ve yardımlarıyla büyük yüceliğe erişen, haya bakımından eşsiz olan, takvada üstün, vefada ise benzersiz bir umman diye bahsettiği “Zinnureyn/iki nurun” sahibi Hz. Osman’dan

⁷ Feridüddin Attar, *Mantıku’t-Tayr*, Yason yayınları, Ankara 2016, s. 7.

⁸ Feridüddin Attar, a.g.e., s. 10.

⁹ Feridüddin Attar, a.g.e., s. 20.

¹⁰ Tevbe Suresi 9/40.

bahsetmektedir. Son olarak yazarın, Cenab-ı Allah'ın Arslan'ı (Esedullah), ilmin kapısı, gerçek kutub, yeryüzünün süsü, Kerremullahi Vech olan, velayet sahibi halifemiz, Rasulullah'ın (s.a.s) amcası Ebu Talib'in oğlu Hz.Ali (r.a)'den söz ettiğini görebiliriz. Halifelerimizin anlatıldığı bu bölümde özellikle dikkat çeken nokta, okuyanların ve örnek alanların taassuptan uzak durmaları gerektiğidir. Çünkü yazar günümüzdeki Sünni-Şii mücadelesinin yine koşulsuz bağlanmadan doğan bir şey olduğuna inanır. Ayrıca Attar, sevdiğini söyleyen insanın bu sevginin gereklerini yerine getirmesi gerektiğine ve sevgi ile güven duygusunun O'na götüren yoldan geçtiğine "Seven yakındır, sevmeyen uzaktır. Sevenin güveni ve bağlılığı başkadır. Sevmeyen ve güvenmeyen O'nunla hiçbir işi yoktur."¹¹ ifadeleri ile değinir.

Tasavvufi Terbiye

Peygamber Süleyman'a dost olan Hüdhüd kuşuna merhaba ile başlayan bölüm, bir grup kuşun birleşerek kendilerine padişah bulabilmek için Hüdhüd kuşundan yardım istemeleri ile şekillenir. Sırasıyla her bir kuştan övgülerle bahsedilir. Yaratılışlarındaki güzelliklerden, nağmeleri ile gönül deryasında oluşturdukları etkilerden bahsedildikten sonra Hüdhüd, aslında bir padişahları bulunduğundan, adının Simurg/ Zümrüdü Anka/ Tuğrul Kuşu olduğundan ve Kaf Dağı'nın arkasında yaşadığından bahseder. Yolunun çok zahmetli olduğunu ama sonunda tahmin dahi edilemeyecek bir güzelliğe ulaşacaklarını dile getirir. "Canansız can olmaz ve can bir işe yaramaz. Eğer kendini yiğit ve mert görüyorsan, canını canansız, sevgisiz bırakma."¹² diyerek bu iyilik yolunun yolcusu olmak için canını feda etmekten dahi geri durmamak gerekeceğini anlatır. Bu sözleri dinleyen kuşlar, birer birer çıkıp mazeretlerini dile getirir. Kimisi bu uzun yola takati olmadığını söyler, kimisi mücevher ve değerli taşlara çok düşkün olduğunu ve bunları bırakıp gidemeyeceğini anlatır. Hüdhüd ise her birine uygun cevaplar verir ve dünya malının dünyada kalacağını; o çok değerli mücevherlerin de özünün sadece bir taş olduğunu, bir can varsa onun yalnızca sevilene verilmesi gerektiğini uzun uzun anlatır. Ayrıca Hüdhüd, bu ifadelerin hemen arkasından bir hikâyeye anlatarak mazeretlerin sonucunun ne gibi zararlar vereceğini örneklendirir. Sonunda bütün kuşlar Hüdhüd'ün kılavuzluğunda yola çıkarlar. Yolculuk esnasında bitkin ve yorgun düşen binlerce kuş Hüdhüd'den şüphelerinin giderilmesini ister.

---

¹¹ Feridüddin Attar, *Mantıku't-Tayr*, s. 33.

¹² Feridüddin Attar, *a.g.e.*, s. 59.

Hüdhüd her birinin soru ve itirazlarına cevaplar verir; önlerinde “Talep, Aşk, Mârifet, İstiğna, Tevhid, Hayret ve Fakru fenâ” denilen yedi vadinin bulunduğunu, bunları geçince padişahları olan Sîmurg’a ulaşacaklarını anlatır. Tekrar yola koyulan kuşlardan sadece otuzu hasta ve yorgun bir şekilde bu vadileri aşip yüce bir dergâhın önüne ulaşır. Burada bir postacı onların Sîmurg’u sorduklarını anlayınca önlerine birer kâğıt parçası koyarak okumalarını söyler. Kâğıtları okuyan kuşlar bütün yaptıklarının yazılı olduğunu görüp şaşırırlar. Bu sırada Sîmurg da tecelli eder. Fakat gördükleri Sîmurg, kendilerinden başka bir varlık değildir. Sîmurg’da kendilerini, kendilerinde Sîmurg’u görüp hayretler içinde kalırlar. Bu arada bir ses duyulur: “Siz buraya otuz kuş geldiniz, otuz kuş göründünüz; daha fazla veya daha eksik gelseydiniz yine o kadar görünürdünüz; burası bir aynadır.”¹³ Neticede hepsi Sîmurg’da fâni olur, artık ne yol ne yolcu ne de kılavuz vardır. Gölge, güneşte kaybolur. Böylelikle menzil-i maksûda vâsıl olan otuz kuş aradıkları Sîmurg’un kendileri olduğunu anlar.¹⁴

Eser, yazarın da düşüncesini içeren vahdeti vücud ekolü çerçevesinde yazılmıştır. Buna göre var olan sadece vücûd-ı mutlaktır. Bütün kudret O’ndadır. İnsanın kâinatta varlık halinde gördükleri, vücûd-ı mutlakın bir ayna hükmünde olan âdem-i mutlakla karşılaşmasından doğan çeşitli görünüşlerden ibarettir. Allah, çeşitli şekillerde tecelli ettiğinden bütün eşya ve yaratıklar bir varlığa sahip gibi görünür. Aslında bu görünen şeylerin gerçek varlığı yoktur. Böylece yazar, eserinde bu inancı kuşların dilinden temsilî bir tarzda hikâye etmiş, Hüdhüd ile çeşitli kuşlar arasında geçen konuşmalar aracılığı ile vahdet-i vücûd felsefesini açıklamıştır. Bütün bunların yanında, eserde yazarın sade ve akıcı bir dil kullanmaya özen gösterdiğini, seçilen kelimeler ile anlam bütünlüğüne dikkat ettiğini görebiliriz. Özellikle kurguda seçilen kuşlara atfedilen özelliklerin, nefisleriyle imtihan olan biz insanların ruh dünyaları ile karakter betimlemelerine benzetilmesi aslında okuyuculara öğüt niteliğinde çok farklı dersler verebilir. Eserde, kimi kuş miskinliği ile kimisi ab-ı hayata olan düşkünlüğü ile kimisi dünyalık mallara verdiği değerlerle eleştirilir. Beşer olması ile müsemma olan insanda ise bu gibi özelliklerin görüldüğünü fakat Hakk’a giden yolda bütün bunların engel olacağından haber verilir. Birçok yerde üstüne basılarak verilmek istenen mesajların amacı, “Yaşarken dünyadan ayrılamayan insan asıl sahibine ulaşamaz.” şeklinde

¹³ Feridüddin Attar, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁴ M. Nazif Şahinoğlu, “Feridüddin Attar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1991, C.4, s. 95-98.

düşünülebilir. Dünyaya meyli olanların herhangi bir canan arayışları olmayacağı gibi verecek bir canları da yoktur. Yazarın vermek istediği öğütlerin hepsi aynı kapıyı yani teslimiyet ve tasavvuf inancını aralar. Eser, ufak görünen nice detaylardan bizi her şeyin tek sahibine götüren bir yolculuğu anlatır. Yaşarken birçok anlam karmaşaları içinde kalan insana rehber niteliğinde olup, okuyanlara farklı pencereler açacaktır.